

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордієнко Ю. С. Принципи формування природоінтегрованої архітектури : автореф. дис... канд. архітектури : спец. 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури / Юлія Сергіївна Гордієнко. – Х., 2011. – 20 с.
2. Горницькая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / И. П. Горницкая, Л. П. Ткачук. – Донецк : ООО «Лебедь», 2005. – 234 с.
3. Иванченко В. А. Фитозргономика / В. А. Иванченко, А. М. Гродзинский. – К. : Наук. думка, 1989. – 296 с.
4. Крупкіна Л. І. Методичні рекомендації до вивчення дисліни фітодизайн закритого середовища (для студентів ВНЗ, III–IV рівнів акредитації, які навчаються зі спеціальностей напряму 1304 «Лісове і садово-паркове господарство» ОКР «Магістр» / Л. І. Крупкіна. – К. : Видавничий центр НАУ, 2007. – 61 с.
5. Степаненко О. Г. Растения для жилых, служебных и производственных помещений / О. Г. Степаненко // Растения для декоративного садоводства Таджикистана. – М. : Изд-во «Наука», 1986. – 493 с.
6. Чхартишвили Н. К. Озеленение интерьера / Н. К. Чхартишвили, В. В. Снежко. – К. : Будівельник, 1990. – 80 с.
7. Янкович С. С. Формування проміжних рекреаційних просторів в архітектурному середовищі: автореф. дис... канд. архітектури: спец. 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури / Соф'я Степанівна Янкович. – Х., 2006. – 20 с.

УДК 747: 640.4

Ю. В. СТРУТИНСЬКА

СТАНІСЛАВІВСЬКЕ ПОМЕШКАННЯ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ – ІНТЕР'ЄР КУХОННОГО СЕРЕДОВИЩА В СТИЛІ МОДЕРН: НАЦІОНАЛЬНИЙ ДУХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ВИШУКАНІСТЬ

У статті йдеться про становлення, розвиток та стилістику помешкання та кухонного середовища у Станіславові (Івано-Франківську) початку ХХ ст. Автор доводить, що на території міста існували етнічні меншини, які залишили свій національний відбиток на стилістиці облаштування житла в європейському та новомодному стилі «аля сецесіон». Проаналізовано особливості інтер'єрів відповідно до етнічної приналежності, специфіку становлення сецесії у Станіславові та її роль у культурному житті міста.

Ключові слова: модерн, інтер'єр, національний дух, Європа, Станіславів, меблі, орнаментальні мотиви, кухонне середовище, «Гуцульська сецесія».

Ю. В. СТРУТИНСКАЯ

СТАНИСЛАВОВСКОЕ ЖИЛЬЕ НАЧАЛА ХХ ВЕКА – ИНТЕРЬЕР КУХОННОЙ СРЕДЫ В СТИЛЕ МОДЕРН: НАЦИОНАЛЬНЫЙ ДУХ И ЕВРОПЕЙСКАЯ ИЗЫСКАННОСТЬ

В статье рассматривается становления, развитие и стилистика помещения и кухонной среды в Станиславове (Ивано-Франковске) в начале ХХ века. Автор доказывает, что на территории города существовали этнические меньшинства, которые оставили свой национальный отпечаток на стилистике обустройства жилья в европейском и новомодном стиле «аля сецессион». Проанализированы особенности интерьеров в зависимости от этнической принадлежности, специфика становления сецессии в Станиславове и ее роль в культурной жизни города.

Ключевые слова: модерн, интерьер, национальных дух, Европа, Станиславов, мебель, орнаментальные мотивы, кухонная среда, «Гуцульская сецессия».

STANISLAWOW'S HOME EARLY TWENTIETH CENTURY – THE KITCHEN OF ART NOUVEAU: THE NATIONAL SPIRIT AND EUROPEAN SOPHISTICATION

The article tells about the formation, development and style accommodation in Stanislav (Ivano-Frankivsk) early XX century. The author argues that in the city there were ethnic minorities, have left their mark on the national style home improvement in European and newfangled style «ala Secession». The features interiors based on ethnicity, specific formation secession in Stanyslaviv and its role in the cultural life of the city.

Key words: *modern, interior, national spirit, Europe, Stanislav, furniture, ornamental motifs, kitchen, «Hutsul Secession».*

Сьогодні інтер'єр кухонного середовища у стилі модерн початку XX століття все ж залишається явищем малодослідженим, оскільки більшість істориків, етнографів, архітекторів та мистецтвознавців розглядали модерн зазвичай лише в архітектурному аспекті.

Мета статті – виявити характерні риси, особливості облаштування та декорування кухонного середовища Станіславівського житла початку XX століття. Матеріал, вміщений на сторінках праць українських дослідників, не має комплексного характеру про формування, становлення та розвиток інтер'єру помешкань та кухонного середовища загалом у Станіславові початку XX ст., а тому актуальним є показати специфіку та стилістичні риси, вплив на формування житла національних прототипів.

Цю тему досліджували вітчизняні та зарубіжні історики, етнографи, соціологи, культурологи. Проблеми становлення та розвитку Станіславівського модерного житлового середовища вивчали Н. Храбатин [5], З. Жеребецький [3], Р. Шмагало [6], С. Шумега [7], К. Баранський [1], В. Грабовецький [2], В. Макар [4] та численні польські дослідники, як, наприклад, Р. Пізановські [8].

На початку XX ст. діяльність художників прикладного мистецтва була обмеженою предметами меблів, ужиткових виробів та внутрішнього оздоблення. Основним стилем того часу був *модерн* (сецесія, югендстиль, арт- нуво тощо), який у різних європейських країнах мав різні назви й увібрав у себе специфічні зовнішні риси, які пов'язані з використанням національних орнаментальних мотивів.

Стиль XIX ст. був романтичним, дещо еkleктичним, декоративним, а в кінці взагалі невизначеного спрямування. Оскільки машини все ще не були в змозі виготовляти орнаментальну форму для виробів, то для оздоблення використовували декор попередніх епох. У цей період засилля «нових стилів» помешкання заможних європейців перетворюються на «звалище стилів» та музей історії меблів або й історичних епох.

Обнова історичних стилів, любов та зацікавленість до антикварних меблів та предметів побуту, як пише С. Шумега у своїй книзі, «...виражали сум за феодальною старовиною, прагнення буржуазії внести в своє житло дух аристократичної респектабельності» [7, с. 286].

Зміни в соціально-економічній структурі суспільства та політичній ситуації, яка панувала в Європі, а зокрема й у Станіславові, яке було містом європейським, на початку і до середини XX ст. ставила перед художниками нові завдання – освоєння таких засобів декорування предметів, які звільнили б середовище від традиційних навантажень еkleктизму.

Свій відлік новий художній стиль розпочав з того часу, як група художників на знак протесту проти офіційного академічного мистецтва вийшла зі складу мюнхенської виставкової організації.

Модерн схилився до декоративності, проте одночасно подавав надії до омолодження меблевого мистецтва – відмова від старих стильових форм та надлишкової декоративності. Жива, гнучка, вибаглива, витончена, легка лінія стала мотивом і виразною формою стилю модерн, а абстрактні, живі, вибагливі, дихаючі та зростаючі форми стали мовою мистецтва модерну.

На початку XX ст. сецесія як щось новаторське, не лише художнє, а й соціальне явище охопила повсякденні та матеріальні потреби не лише жителів Франції, Німеччини та Австрії, а

й мешканців Прикарпаття, і Станіславова в його складі.

Модерн в інтер'єрі почав свій звитязний хід по Станіславову як стиль, який був повністю протилежний по духу штучності та надмірній декорованості і прихильний до природності та гармонії.

Після Паризької виставки 1899–1900-х рр. Станіславів, Львів та інші західні міста України перейняли модерн для всіх побутових галузей [2, с. 55]. Надзвичайно видозмінилися меблі, посуд, одяг, інтер'єри та екстер'єри готелів, ресторанів, аптек, архітектура, вітрини магазинів, приватні помешкання, які були облаштовані у стилі «аля сецісйон».

Помешкання відрізнялися не лише через соціальний поділ, а й за етнічною приналежністю, оскільки на території Прикарпаття, а зокрема у Станіславові, проживали різні етнічні групи – поляки, євреї, австрійці, росіяни, вірмени та українці.

Джерелом, що сприяло примхливому світу модерну, з одного боку, були фігурно-орнаментальні мотиви кріто-міккенської культури, відкритої у ті роки, а з іншого – неповторна тонкість графіки Японії [1, с. 265].

Початок минулого століття – це час зламу епох. Модерн підкорив мистецтво, а відтак проник і в повсякденне життя. Пишні сецесійні форми поволи поступалися суворим і простим конструктивістським проектам у міській архітектурі. А в помешканнях міщан можна було зустріти й австрійську декоративність, і новомодний функціональний мінімалізм.

В інтер'єрі мешканців Станіславова середнього достатку було, як правило, багатокімнатне приміщення; а навіть якщо житло винаймали – то нерідко одразу весь поверх будинку. Зазвичай, окрім покоїв для господарів, у таких квартирах передбачалися ще й кімнати для прислуги, господарські приміщення (рис.10), пральня, ванна кімната (лазнична) тощо. Дуже часто у станіславівських «дамських» журналах можна зустріти нарікання на те, що «...у найманих квартирах кухня була замала – зазвичай не перевищує 20 кв.м» [3, с. 5].

Бідні верстви населення не переймалися такими проблемами, а лише тіснилися у однокімнатних помешканнях цілими родинами, адже вартість найманого житла у Станіславові була дуже високою, зазвичай вищою, аніж у європейських столицях. На початку ХХ ст. за двокімнатну квартиру потрібно було заплатити близько 800 крон; це більше, аніж піврічна зарплата кваліфікованого робітника [4, с. 92].

Інтер'єр сецесії будувався на категоричному запереченні та несприйнятті попередніх архітектурних принципів облаштування внутрішнього простору. Центральною кімнатою помешкання, звичайно, була вітальня. Стіни вітальні-їдальні заможного австрійського міщанина (рис. 1), облицьовані матовою шовковою тканиною (шпалерами) з різнобарвним рослинним орнаментом, типовим для новомодного стилю; стеля декорована плоско рельєфною гіпсовою пластикою і як доповнення – дерев'яна балка пофарбована світлим кольором – типова для югендстилю; світлі занавіски та гардини, а в меблях спостерігається відбиток уявної свободи форм – великий круглий обідній стіл на 4-х гнутих ніжках, стільці стандартної прямокутної форми зразка роботи А. Лотоса (Відень), крісло витримане в стилі рококо (такий «феномен» часто можна було зустріти в помешканнях заможних австрійців), столик на шести гнутих та делікатно декорованих ніжках – загалом плавні контури меблів.

До вирішення завдань австрійського модерну приступив архітектор Отто Вагнер, який, не беручи до уваги англійські, бельгійські та німецькі школи, поєднав «збіднену простоту з розкішністю», і все це складало одну із своєрідних рис та особливостей сецесійних інтер'єрів. У 1903 р. Й. Гофман та К. Мозер заснували художньо-промислове підприємство «Віденські майстерні» («Wiener Werkstätte»), філія якої працювала у Станіславові уже в 1906 р. [1, с. 279].

Беззаперечним «гостем» австрійських та польських осель, а саме їдальні та вітальні, у Станіславові був рояль чи фортепіано та стільці (пуфи) біля них, у декоративному «убранстві» яких домінував стилізований рослинний або квітковий орнамент (рис. 2, 3, 5). Не менш поширеними були зовсім не типові взірці поєднання елементів різних стильових форм: корпусні меблі – масивні шафи, комоди, помпезний буфет аж до стелі або масштабний креденс, які були пишні та рясно декоровані різьбленими прикрасами, зовсім не типовими для модерну (рис. 1, 6, 7, 9).

Рис. 1. Інтер'єр їдальні заможного австрійського міщанина, Станіславів, поч. XX ст.

Рис.2. Інтер'єр їдальні заможного австрійського міщанина, Станіславів, поч. XX ст.

Для інтер'єрів українських «*станіславівців*» початку ХХ ст. характерна не така пишність та вишуканість модерну, проте оселя мала свої характерні риси насамперед завдяки використанню національних мотивів та так званої «*Гуцульської сецесії*» – гуцульського народного різьблення, форм та типів меблевої гарнітури, які проявилися через виразну конструкцію народного прототипу у виробках майстрів-різьбярів Косова, Яворова, Коломій тощо [5, с. 328].

Для творення нової образності кухонних інтер'єрів та їдалень мешканців Станіслава 1900–1920-х рр. важливим було використання традицій народного меблярства та різьблення. Як пише Р. Шмагало, «... лаконічні і виразні форми селянських меблів та дерев'яних декоративно-ужиткових предметів стали домінуючими...» [5, с. 388]. На кухнях міських осель можна було зустріти традиційний український мисник, скрині, столи зі шухлядами тощо.

Зосереджені у Станіславі та на Прикарпатті численні деревообробні школи та меблеві підприємства, які знаходились неподалік від традиційних осередків художнього різьблення, та талановиті місцеві майстри формували багатогранне явище прикарпатського інтер'єру. В основу творчих пошуків західноукраїнських майстрів покладалося використання виразної конструкції народних прототипів, винахід нових, формально-конструктивних рішень у стилі модерн. З'явилися хвилеподібні профілі, ажурні конфігурації та прості геометричні модулі; меблі загалом відзначалися підкресленою стійкістю та масивністю, а конструктивні деталі та з'єднання несли естетичне навантаження. Комплексні ансамблеві рішення меблевих гарнітур початку ХХ ст. вирішувалися в межах однієї кімнати (спальні, їдальні, кабінету тощо). На Крайовій виставці початку ХХ ст. у Львові були представлені меблі власника меблевого підприємства Павлишака М., у яких були використані стилізовані гуцульські мотиви [2, с. 203].

Загалом у меблюванні інтер'єрів модерністичної епохи у Станіславі переважає наявність таких предметів, як англійська комбінована шафа, крісло з металевим каркасом, англійський столик на трьох ніжках, крісло роботи Р. Римершміда (Німеччина), стілець роботи Ван де Вільде, шафа роботи Е. Вигонда, різноманітні вітрини, комоди, тумби, бюро, гірки тощо. Основною ознакою таких меблів була особливість та незвичність: якщо скло, то матове, посрібнене або взагалі кольорове зі складним візерунком (вітраж), меблева фурнітура – незвичайні ковані або різьблені ручки та деталі, також меблі з дорогих порід деревини, а для оздоблення широко застосовувалася інтарсія (інкрустація різними породами деревини), ажурна фурнітура, різноманітні плетіння, декоративні елементи з металу, перламутру, слонової кістки, забарвлення фурнітури у перламутр тощо.

Рис. 3. Інтер'єр їдальні заможного австрійського міщанина

Рис. 4. Інтер'єр їдальні помешкання українців, Станіславів, поч. XX ст.

Рис. 5. Інтер'єр вітальні помешкання українців, Станіславів, поч. XX ст.

Для кухонних меблів модерну важливим було, щоб у меблевих гарнітурах і окремих предметах переважала плавність ліній та хвилясті обриси, а декоративність стилю досягалась більшою мірою плавністю ліній, аніж декором [7, с. 256].

Оскільки на початку XX ст. кольорових фотографій все ще не було, оцінити колірне вирішення інтер'єрів у стилі модерн дуже важко, але це можливо зробити завдяки європейським музеям (напр.: «Музей югендстилю», м. Рига) та книгам (напр.: «Меблі та прикраси модерну» («Art nouveau decoration & ameublement») Париж, 1898 р.).

Незвичайна колірна палітра потребує окремої уваги. Світло-зелена колірна гама поділяється на півтони: колір бабки, колір Каспійського моря, колір коника-стрибунця (рис.11); також надзвичайно популярні лілові відтінки: пармської фіалки, колір геліотропа, фіолетовий ескуриал; з'являються перлинно-сірі тони, кольори зів'ялої троянди, фарби осені – золото, умбра, охра тощо. Загалом кольори модерну злегка *«присипані попелом»*, що надає інтер'єру вишуканості, неповторного декадентського шикуну та загадковості, створюючи богемну атмосферу у помешканні [7, с. 268].

Частий «гість» інтер'єрів у стилі модерн – камін, який щедро прикрашений кованими деталями або легкою гіпсовою пластиком (рис.10) і навіть карбівкою (карбуванням), також використовували просте облицювання керамічною поливаною одноколірною плиткою (рис.11). Камінні огорожі утворюють чудернацькі та химерні плетіння, у яких теж простежуються риси модерну – природні вигини, що імітують стебла та листя рослин, *«розквітають лілії та нарциси»*, гнучкі текучі форми, які пронизані вічним прагненням до єднання з природою та навколишнім світом.

Рис. 6. Інтер'єр їдальні заможної української родини, Станіславів, поч. XX ст.

Модерн навчив прикрашати інтер'єр квітами, проте тепер вони не у вазах, а на вітражах, ліпнині, кованих елементах, карбуванні, розписі, формах тощо (рис. 6, 10, 11, 12) [3, с. 98]. Рослинні мотиви спостерігаються також у візерунках шовкових, гобеленових або паперових шпалер, тканих для драпірування вікон та меблів (та й текстилі загалом) з

намальованими квітучими маками або павиним пером, оригінальними квітами, екзотичними птахами. У розписах стін та стель використовувався ритмічний ряд декоративного природного сильно стилізованого візерунка, наприклад, плоди каштану, ромашка, цвіт каштану, ірис, крила метелика, стебла, очерет, лебеді тощо (рис. 11) створювали в інтер'єрі чуттєву та емоційно насичену атмосферу [3, с. 92].

Рис. 7. Інтер'єр вітальні польської родини, Станіславів, поч. XX ст.

Оздоблення вітальні зводилося до кількох дрібних прикрас та кімнатних рослин. Типова спальня на початку XX ст. зазвичай займала цілу кімнату і містила два ліжка (або одне громіздке і високе з балдахином), два нічні столики, дві шафки, комод та так званий «вмивальник». Проте модернізація торкнулася і цієї кімнати. У моду почали входити тапчани. Ось як описана ця меблева новинка в журналі «Нова хата» за жовтень 1931 року: «Низький, прикритий килимом, він нагадує собою давню вигідну софу. Його нутро зладжене у формі білої вилакованої скрині, куди ховається на день постіль і нічна білизна. Сміло можемо назвати його ліжком майбутнього» [8, с. 4].

Загалом спальня з колись «закритого», приватного приміщення перетворилася у житлову кімнату, яку можна було використовувати і вдень. Кабінет складався з бібліотечної шафи, бюрка для письма та шкіряних крісел. На підлогу радили стелити гуцульський килим. Необхідною частиною помешкання, незалежно від його розмірів, була лазничка (лазнична) – ванна кімната. Якщо у квартирі не було водопостачання, то лазничку розміщували біля кухні. До пічки прикріплювався бляшаний посуд, який вмщував води на одну купіль. Нагріта від пічки вода передавалася шлангом до ванни, відділеної від кухні дерев'яною перегородкою чи полотняною завісою [5, с. 2].

У кухні інколи, окрім приготування їжі і миття посуду, також прасувалася білизна, шився та латався одяг, чистилося взуття тощо. Проти такого нераціонального та негігієнічного використання кухні виступали жіночі журнали і пропонували все, що не пов'язане з приготуванням їжі, перенести у господарські приміщення (рис. 11) чи передпокій [5, с. 3].

Часто у квартирі мирно уживалися модерні меблі поряд із сільськими елементами інтер'єру. Модними вважалися мальовані «сільські» полиці, які розміщувалися в кухні чи вітальні. Це могли бути великі чи зовсім невеличкі за розміром полиці, з'єднані на покутті чи окремо

розміщені на стіні. Під самою дошкою полиці розміщувалася рама, поділена на кілька частин, куди вправляли картини чи мистецькі світлини. Під полицкою повинен звішуватись додолу килимок чи вишиване панно (гобелен). На полицку ставили декоративні прикраси (вазочки, мисочки, посуд), а поряд із ними ужиткові предмети, які часто потрібні господині. Завдяки такому розміщенню речей полиця не набувала музейного вигляду (рис. 2, 3, 6, 7, 9, 11).

Рис. 8. Інтер'єр вітальні заможної польської родини, Станіславів, поч. XX ст.

Рис. 9. Їдальня. Експозиція музею югендстилю у м. Рига

Теоретики модерну відстоювали концепцію, згідно з якою архітектура, будинки, інтер'єр і все облаштування приміщення повинні були складати єдиний художній ансамбль, спроектований одним дизайнером. Орнамент модерну виступає в органічній єдності з формами в тій мірі, як пише С. Шумега «...в якій поняття «органічності» взагалі можна «прикласти» до цього стилю» [7, с. 262].

Звертаючись в окремих випадках до національних орнаментальних мотивів, модерн віддавав, хоч і невелику, але все ж данину художнім народним традиціям. Взявши на озброєння лозунг «Назад до природи», модерн створив складну систему лінійного ритмічного декоративного орнаменту, в основу якого були покладені мотиви сильно стилізованих квітів та рослин. Предмети меблів скромно прикрашені інтарсією, металевими накладками, різьбленням, оскільки в цілому роль декору зовсім незначна.

Однак тенденція модерну до створення нового декоративного стилю не змогла розвиватися повною мірою. Не допомогли ні спеціальні видання, ні групи художників, ні великі міжнародні виставки у Парижі, Дормштадті, Турині, Дрездені, Мілані, Сент-Луїсі. По-перше, серед художників було ще багато таких, хто, догоджаючи привілейованим верствам суспільства, знову звертався до форм феодального мистецтва (бароко, рококо, класицизм); по-друге, інша, прогресивна частина художників стає на шлях максимального спрощення нових форм, створюючи цим самим ґрунт для масового промислового виробництва меблів (формалізм, кубізм, функціоналізм, мінімалізм). По-третє, головним джерелом, яке надихало галицьких майстрів на пошук нового національного стилю «Гуцульського модерну», стало непрофесійне мистецтво горян Карпат; їхні вироби були масивними та не зовсім європейськими, оскільки навіть у мотивах оздоблення простежувалися національні риси: «дерево життя», елементи «шишки», «кривульки», «пасочки», «колоски», «сливки», «кучері», «ружі» [6, с. 338].

Рис. 10. Камінна кімната. Експозиція музею Югендстилю у м. Рига

Рис. 11. Господарська кімната. Експозиція музею Югендстилю у м. Рига

Міське меблярство Станіславова початку ХХ ст. було орієнтоване на «новий стиль», який був суспільною модою на сецесію. В основу творення нової образності інтер'єрів початку ХХ ст. входило використання локальних традицій народного меблярства, різьблення на основі застосування конструкцій народних прототипів і традиції та стилістика європейських зразків відповідно до етнічної приналежності міщан, що проживали у Станіславові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранський К. Станіславів до і після 1919 року / Каміль Баранський. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 103 с.
2. Грабовецький В. Історія Івано-Франківська / Володимир Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 1999. – 303 с.
3. Жеребецький З. Івано-Франківськ на давній поштівці. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2011. – 159с.: іл.
4. Макар В. Мій Станіславів / В. Макар. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. – 75с.
5. Храбатин Н. Інтер'єр галицької квартири сто років тому / Наталія Храбатин. – Івано-Франківськ : Галицький кореспондент, 2011. – 5 с.
6. Шмагалю Р. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ століття : структурування, методологія, художні позиції / Ростислав Шмагалю. – Львів : Українські технології, 2005. – 528 с.
7. Шумєга С. Дизайн / Станіслав Шумєга. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 298 с.
8. Pizanowski R. Spacerkiem po ulicach starego mieasta Stanislawowa / [Електронний ресурс]: за даними Міжнародної науково-практичної конференції «Stanislawowo'11». – Режим доступу до журналу: <http://www.stanislawow.net/ulice/ulice1/htm>.